

زیب‌النسا مخفی

دختر شاهم و لیکن رو به فقر آورده ام
زیب و زینت بس همینم نام من زیب‌النسا است

در این درس در مورد زیب‌النسا مخفی شاعر دری‌زبان، نمونه کلام، زادگاه و موضوعات شعری او مطالبی را می‌خوانیم. هدف ما ایجاد علاقه و آشنایی با شاعران دری‌گوی، تقویت مهارت‌های اساسی زبان و آشنایی با ضمیر در متن درس است. آیا تا به حال نام زیب‌النسا مخفی را شنیده اید؟

زیبالنسا بیگم متخلص به مخفی یکی از زنان شاعر و معروف زبان و ادب فارسی دری است. او در سال ۱۰۴۸ ه. ق. در هندوستان به دنیا آمد. پدرش اورنگ‌زیب از پادشاهان بزرگ سلسلهٔ گورگانیه^۱ هند است.

مخفی آموزش‌های نخستین را از محضر بانو حافظه مریم فرا گرفت و قرآن کریم را حفظ کرد؛ سپس نزد ملا سید اشرف مازندرانی به آموزش ادبیات فارسی دری، عربی و تمرین خط پرداخت و نگارش انواع خط فارسی دری را به وجه نیکو فرا گرفت.

زیبالنسا در بیست و یک ساله‌گی به شعرگویی آغاز کرد و واژهٔ «مخفی» را به عنوان تخلص شعری خود گزید، او در قصر خویش کتابخانهٔ بزرگی داشت و آن را به دسترس علاقه‌مندان قرار می‌داد. او همواره علما و شعرا را با دادن جوایز تشویق می‌کرد که به همت و حمایت وی کتب متعددی از سوی دانشمندان علوم، انشا و تألیف شده است.

مخفی با دشواری‌های فراوانی روبه‌رو شد؛ چنان‌که شعر گفتن را از پدرش پنهان می‌کرد و مدتی هم مورد سرزنش او قرار گرفت. مخفی در قفس طلایی دربار با سرایش شعر تسلی خاطر می‌نمود و حتی تا پایان عمر مجرد زنده‌گی کرد و هرگز همسری به خود انتخاب نکرد. مخفی شاعر مدیحه‌سرا و نهایت هوشمند و بااستعداد بود. در مشاعره‌ها و بدیهه‌گویی از دیگران پیشی می‌گرفت؛ چنان‌که روزی خادمش که چینی نام داشت آیینۀ نفیسی را نزد او می‌آورد که اتفاقاً آیینۀ بر زمین می‌افتد و می‌شکند و می‌گوید:

«از قضا آیینۀ را چینی شکست» و زیبالنسا فوراً پاسخ می‌دهد:

«خوب شد اسباب خودبینی شکست»

مخفی در اشعار خویش از شعرای متعددی پیروی نموده؛ ولی بیشتر از همه به حافظ و سبک شعری او تمایل و گرایش نشان داده است. او در اشعار خود به داستان‌های عاشقانهٔ لیلی و مجنون و فرهاد و شیرین اشاره‌های مکرر داشته و از داستان یوسف و زلیخا بارها یاد کرده است، اشعار مخفی بیشتر محتوای عاشقانه داشته و گاهی هم، رنگ عارفانه را به خود گرفته است.

مجموع اشعار او به بیش از چهار هزار بیت می‌رسد که در قالب‌های مختلف شعر ارائه

شده است. او در سن ۶۵ ساله‌گی در شاه‌جهان آباد(دهلی) وفات کرده است.

نمونه سخن

بی‌شب‌نم رویت به چمن نشو و نما هیچ

بی‌پرتو رویت به رخ شمس ضیا هیچ

روزی که محیط کرم‌ت موج برآرد

بر موجۀ هر موج‌ه دو صد کوه خطا هیچ

گر خون جگر در رخت از دیده بریزد

بی‌حسن قبولت ز سمک تا به سما هیچ

بی‌روی تو کونین به یک جو نست‌انیم

بی‌جلوۀ حسن تو مرا هر دو سرا هیچ

رفتیم از این غم‌کده و جز غم ایام

در بدرقۀ خویش ندیدم به قفا هیچ

مخفی به فغان کوش که در گلشن مقصود

بی‌زمزمۀ مرغ چمن ساز و نوا هیچ

نه هر سر، تاج و تخت سروری یافت

نه هر اسکندری پیغمبری یافت

نه هر جامی جهان‌بین جهان شد

نه هر آینه‌یی اسکندری یافت

نه در هر چشمه‌یی آب حیات است

نه هر خضری در این ره، رهبری یافت

۱. چینی نام کنیز زیبالنسا مخفی بود.

◆ ضمیر

در درس‌های گذشته با صفت و انواع آن آشنا شدیم؛ حال در این درس می‌خواهیم بدانیم که ضمیر چیست و موارد کاربرد آن کدام‌ها است.

به جمله‌های زیر دقت کنید:

۱. مخفی در اشعار خود به داستان‌های عاشقانه لیلی و مجنون اشاره‌های مکرر داشته است.

۲. او در سال ۱۰۴۸ هـ. ق. در هندوستان به دنیا آمد.

۳. دختر شاهم و لیکن رو به فقر آورده ام

زیب و زینت بس همینم نام من زیب‌النساست

۴. بی‌روی تو کونین به یک جو نستانیم

بی‌جلوه حسن تو مرا هر دو سرا هیچ

در جمله‌های بالا، کلمه‌های او، خود، من و تو (شما) ضمیر نامیده می‌شوند؛ پس ضمیر را می‌توان چنین تعریف کرد:

ضمیر کلمه‌یی است که جای اسم را می‌گیرد و برای جلوگیری از تکرار آن استعمال می‌شود؛ مانند: پرویز ناهید را دید و به او گفت. در این جمله «او» به جای «ناهید» نشسته است و اگر چنین نمی‌بود، ما ناگزیر بودیم که بگوییم: پرویز ناهید

را دید و به ناهید گفت. دیده می‌شود که تکرار کلمه از رسایی سخن می‌کاهد. در این جمله «ناهید» را مرجع ضمیر می‌گویند، مرجع ضمیر کلمه‌یی است که ضمیر به آن بر می‌گردد؛ به طور مثال:

پرویز ناهید را دید و به او گفت.

مرجع ضمیر

ضمیر انواع مختلفی دارد که در درس‌های بعدی با آن‌ها آشنا می‌شویم.

خلاصه درس

زیب‌النسا بیگم یکی از زنان شاعر زبان فارسی دری است که در سال ۱۰۴۸ هـ. ق. در هندوستان به دنیا آمد. آموزش‌های نخستین را از محضر بانو حافظه مریم فرا گرفت و سپس نزد ملا سیداشرف مازندرانی به آموزش ادبیات دری، عربی و تمرین خط پرداخت. او در ۲۱ ساله‌گی به شعرگویی آغاز کرد، اشعار او بیشتر محتوای عاشقانه داشت و گاهی هم رنگ عارفانه را به خود گرفته است. مجموعه اشعار او به بیش از ۴۰۰۰ بیت می‌رسد که در قالب‌های مختلف سروده شده است.

فعالیت‌ها

♦ فعالیت اول

- در مورد مفهوم نمونه کلام مخفی در گروه‌ها با هم گفت و شنود کرده و نتیجه آن را نماینده هر گروه بیان کند.
- در مورد زنده‌گی نامه مخفی به طور مختصر صحبت کنید.
- در جمله‌های زیر ضمیر و مرجع ضمیر را مشخص نمایید:
احمد یک پسر باهوش است، او هر روز مطالعه می‌کند.

حوریه و ثریا به مکتب می‌روند، آن‌ها شاگردان وقت‌شناسی هستند.
کتاب مجالس سبعة مولانا جلال‌الدین را خریدم و آن را مطالعه کردم.
● در مورد این بیت بحث کنید:

نه هر سر، تاج و تخت سروری یافت

نه هر اسکندری پیغمبری یافت

◆ فعالیت دوم

- متن درس را بخوانید و کلمه‌هایی را که با حرف (م) شروع شده است بیرون‌نویس کنید.
- جمله‌های زیر را گسترش داده در کتابچه‌های تان بنویسید:

مخفی آموزش‌های نخستین.....

.....

...../.....

مجموع اشعار او.....

.....

...../.....

- چند جمله بنویسید که در آن‌ها ضمیرهای (او، من، ما و آن‌ها) به کار رفته باشد.
- به نظر شما، هر کسی می‌تواند شعر بسراید؟ در سه سطر بنویسید.

کارخانه‌گی

از نمونه سخن مخفی یک بیت را انتخاب کنید و برداشت خود را از آن، در کتابچه‌های خود بنویسید.